

М.Мащенко на зйомках.

Микола Мащенко: син сім'ї довженківців

(Продовження, початок у №2, 2007)

Бесіду веде Лариса Брюховецька

– Після «Тіней забутих предків» Сергія Параджанова фільми кіностудії ім. О.Довженка почали якісно змінюватися. Як відбувалася ця зміна і який вплив на вас як режисера справив цей фільм? Як ви сьогодні бачите той час, ту єдність однодумців, особливо у фільмі «Комісарі»? Як склалися ваші стосунки з Параджановим, Юрієм Ілєнком, Леонідом Осикою, Іваном Миколайчуком, Костянтином Степанковим?

– Якщо говорити про зміни у кіномистецтві, про людські творчі стосунки того часу, то вони для мене просто святі. Всіх згаданих вами людей я любив як талановитих акторів, режисерів, як вражаюче красивих лицарів у мистецтві і житті. Лицарів честі, порядності. Та й саме життя вимагало тоді від митців єдності, взаємної підтримки. Щодо дружби як вищого прояву стосунків між людьми, то вже якась вища сила визначала, кому з ким бути просто в хороших стосунках, а з ким дружити, кого обожнювати, а з ким достатньо «здрастуй» і «прощай».

Я ніколи не насмілювався першим когось називати другом, але душа завжди, як навстіж відчинене вікно назустріч вранішньому сонцю, готова була прийняти найменші прояви дружби, щирості й завжди відповідала взаємністю.

Ви запитуєте про стосунки з Параджановим? Мені здавалося, він щиро поважав мене. Я це відчував. Не раз підтримував, серйозно аналізував мої фільми. А коли один режисер гостро покритикував мій фільм «Іду до тебе», який Параджанову подобався, як і «Комісарі», він ринувся на захист.

Це був перший випадок, коли критика колеги збіглася з критикою «верхів». Справа в тому, що напередодні союзне Держкіно не просто не прийняло цей фільм, а заборонило його показ. І зовсім не через художні недоліки, а за слова Лесі Українки про незалежну Україну (пам'ятаєте, це 1970-й рік), про українську мову як душу народу. Сергій Йосипович разом із Головою Держкіно України Святославом Івановим пішов боротися за фільм до Першого секретаря ЦК КПУ Петра Шелеста. До речі, саме на цій зустрічі Шелест сказав про Параджанова: «Багато говорили мені всякої всячини про вас, Сергію Йосиповичу, але ніхто не сказав, яка ви приваблива, мудра людина». Сказав і запропонував йому зняти ще один фільм з назвою «Земля». Стосовно мого фільму сказав, що йому особисто картина сподобалася, але попросив зовсім викинути «Одержиму», бо тоді це була чи не перша поява на нашому екрані Ісуса Христа. І це в той час, коли існувала офіційна заборона показувати навіть храми на екрані, не те, що самого Бога. «Хай Москва не показує наш фільм, а ми будемо у себе демонструвати його», – сказав на завершення бесіди Шелест.

Після цього Параджанов запросив мене і режисера-критика до себе, аби помирити нас. Хоч ми, правда, і не сварилися. Так я вперше потрапив у дім до Параджанова. До речі, того вечора в нього в гостях були син Петра Шелеста, Григорій Чухрай, Лариса Кадочникова, Святослав Іванов, Тамара Шевченко – сценаристка, друг Параджанова. Не любив Параджанов найменших чвар у колі митців. Радив усім триматися «могучей кучкой», бо су-

ворі часи настають... І був щасливий, коли режисери «могучей кучкой» виступили на захист Кіри Муратової і її фільмів. І то де? На пленумі, що його було скликано за вказівкою згори на підтримку Постанови ЦК КПУ, яка засуджувала фільми Кіри Муратової. Всі провідні режисери рішуче виступили на захист Муратової. Тимофій Левчук перебував у Львівській лікарні після операції, і мені довелося вести той знаменитий пленум. Пам'ятаю, Льоня Осика перший різко розкритикував згадану «постанову», назвав її антинародною і демонстративно залишив зал засідання. Володимир Довгань тяжко хворів, але надіслав телеграму, якою палко підтримував Кіру Муратову і її фільми. Це був перший бій кіномитців з владою. Бій переможний. Майстри екрана не просто не підтримали згаданої Постанови, а й аргументовано, категорично засудили її й одногласно підтримали Кіру Муратову та її талановиті твори.

Сергій Йосипович мав право радити оберегати сім'ю кіномитців від розтлінних чварів, дбати одне про одного, бо сам усього себе віддавав друзям, колегам. Навіть його остання телеграма – і та була проникнута турботою про Леоніда Осика, його фільм «Етюди про Врубеля». І не тільки. Вона мені здалася своєрідним заповітом доброзичливості та любові до людей. Я її бережу як одну із дорогих мені реліквій, тому наведу повністю. І був би радий, якщо б побільше митців прочитали її, бо то – останнє слово генія, слово, осяяне людяністю і біблійною турботою про ближнього. Незалежно від того, кому те слово писане.

«Шановний Миколо Павловичу! Перегляд матеріалу «Етюди про Врубеля» пройшов у дуже творчій атмосфері. Відгук про матеріал позитивний. Мені особисто матеріал і герой сподобались. Процесові зйомок заважає відсутність дисципліни і, в першу чергу, режисерської. Режисеру необхідно подати план-графік закінчення зйомок, необхідно поглибити образ Врубеля, висвітлити його геніальність, унікальність, необхідно повернутися до перших епізодів: «Бузок», «Канарейка», «Крила». Я особисто хочу бути присутній на зйомках епізоду «Вершниця». Красивий і візуальний епізод. У сценарії була інакша драматургія. Треба зняти примхи коня, робота передбачається складною і глибокою. Жоден художник не потерпить сірої історії про Врубеля. Це повинен знати кожен, хто має стосунок до фільму. Можливо, в кінокомітеті СРСР необхідно домагатися категорії складності. Необхідно форсувати виробництво і закінчення роботи. Прошу Вас як колегу і директора кіностудії зрозуміти ситуацію і великодушно дозяти фільм. До Ваших послуг – Ваш друг і брат Сергій Параджанов».

– У травні 1988 року Параджанов був у Києві, показував свій фільм «Ашик Керіб». Кореспондент студійної газети «Екран і життя» попросив його відповісти на запитання, в тому числі про довженківців. Сергій Йосипович тоді сказав і таке: «Кращі традиції Олександра Петровича Довженка відродили і почали розвивати в середині 1960-х мої друзі-однодумці.

До них я відношу нинішнього директора кіностудії, автора прекрасного фільму «Комісари» Миколу Мащенко. І я шкодую, коли талановита людина сидить в адміністративному кріслі, але у нас немає, мабуть, зараз інших спеціалістів, які б зрозуміли нас, допомогли б розібратися в помилках, у наших задумах, і ми шукаємо їх серед творчих працівників. І все ж мені

жаль, що Микола Мащенко не рядовий режисер, оскільки ми втрачаємо кожного року одиницю, що дорівнює «Комісарам». Це велика втрата». Ці слова багато вартують... Цікаво, як саме він аналізував фільми? Пригадайте, будь ласка, якісь подробиці.

– О, це завжди було крилато, образно. Скажімо, після перегляду фільму Юрія Іллєнка «Білий птах з чорною ознакою» він вийшов на сцену з великою тарілкою із зображенням білого птаха, підняв над головою і сказав: «Крилатий птах ваш з екрана вже полетів на цю тарілку, – подарував її режисерові і додав: – Літатиме твій птах по екранах світу і тебе носитиме на своїх крилах...»

Подивившись фільм Леоніда Осика «Та, що входить у море», вигукнув ще до того, як спалахнуло в залі світло: «Льоня Осика – це наш Де Сіка!». Після перегляду фільму «Злочин і кара» дав телеграму своєму другові Л.Куліджанову: «Злочини» подивився, чекаю покарання».

– А що говорив Сергій Йосипович про ваші фільми?

– «Як гартувалася сталь» він дивився 6 годин без перерви разом з народним поетом Абхазії Багратором Гешикубою, Марком Донським (моїм консультантом). Марк Семенович обійняв Конкіна, поздоровив і додав: «Щасливий, що тобі не треба їхати на фронт. А мій Корчагін відразу після зйомок поїхав на фронт і загинув». Витер сльози. Баграт Васильович попросив Параджанова сказати кілька слів про фільм. Той лаконічно відповів: «Це євангеліє Революції від Мащенко. А треба було хоч трохи і від нас з вами». Після перегляду мого фільму «Всюди є небо» він витримав велику паузу і сказав: «Як викинеш усі слова до єдиного, буде потрясаючий фільм». І розповів, як це треба зробити. Я готовий був, але ніхто не дозволив з повнометражної стрічки робити короткометражку, хоча всі розуміли прекрасну, обґрунтовану пропозицію Параджанова.

– Пам'ятник Сергію Параджанову на території кіностудії було споруджено за вашого директорства. Хоча багато хто з колег нарікав на вас за меморіальні дошки й пам'ятник, які ви встановлювали, коли студія перебувала в жахливій фінансовій скруті. Держава кілька років фінансування її звела до мінімуму.

– У Дмитра Лихачова є стаття «Пам'ять мистецтва і мистецтво пам'яті», де знаменитий академік писав, що люди без пам'яті – це, як правило, любі і без совісті, й без честі. Мені дуже хотілося в ту тяжку пору підтримати довженківців на дусі. Щодо коштів, скажу, що тоді це коштувало значно дешевше, ніж сьогодні.

Скажімо, пам'ятну дошку на честь Івана Миколайчука було виготовлено на мій власний кошт, тому я мав право попросити, щоб сорочка Івана за фактурою нагадувала його улюблене дерево – смереку. Меморіальну дошку, присвячену І.П.Кавалерідзе, на моє прохання безкоштовно виготовив мій друг, талановитий учень Івана Петровича Ростислав Синько. Меморіальну дошку Віктору Іванову встановлювали за студійні кошти. Я вважав святим обов'язком довженківців вшанувати творця фільму «За двома зайцями», який і досі приносить славу студії і буде приносити, доки вона стоятиме на українській землі. Тут доречно згадати і самого Олександра Довженка, який палко підтримував комедійний талант Віктора Михайловича.

Звісно, пам'ятник Параджанову – далеко не дешева споруда, тільки бронзи – чотири тонни. Ідея його спорудження виникла у мене після прочитання матеріалів судової

справи С.Параджанова, надрукованих у журналі «Українська культура». Серед них мою увагу привернув лист Сергія Йосиповича, написаний у тюремній камері №29 до вищих інстанцій. У ньому він зокрема писав:

«Як запоруку своєї чесності і подяки Вам я називаю імена моїх друзів: Бажан – поет, Ужвій – актриса, Роговцева – актриса, Грипаченко М. А. – художник, Загребельний – письменник, Машенко – режисер, Драч – поет, Чухрай – режисер, Бондарчук – режисер, Гуляєв – актор, Мірошніченко – актриса, Шевальов В. Г. – професор-окуліст, Герасимов – режисер».

Це, звичайно, я прочитав, коли Сергія Йосиповича вже не було на цьому світі. Не втримав сльози. Від імені його друзів, названих у тому листі, і не названих з різних причин, я вирішив спорудити йому пам'ятник на території студії на кошти, які як «невиправний наївняк» збирався отримати від друзів Параджанова. Ніхто, окрім Роми Балаяна, одного його московського друга і Лариси Кадочникової, не поклав жодної копійки на вшанування пам'яті генія-друга. Дехто з тих, хто не просто ходив до Параджанова додому, а повзав через його поріг, навіть були категорично проти пам'ятника. А я мріяв імена всіх, хто не пошкодує коштів на його встановлення, виписати на окремому камені золотими літерами. Не сталося. Та світ не без добрих людей. Знайшлися шанувальники геніального кінорежисера, щедріші за його друзів. Хоч тепер назву їхні прізвища: Володимир Чепелик – скульптор, Людмила Перелигіна, Олексій Безгін, Тамара Шевченко, Нвер Мхіторян, Едуард Кравченко, Володимир Прудніков.

Окремо хочу висловити подяку Анатолію Федоровичу Косьміну. Він глянув на пам'ятник і сказав: «Пам'ятник геніальний. П'єдестал нікудишній...». І вклав 55 тисяч гривень у спорудження мармурового п'єдесталу.

Завдяки їм 1997 року пам'ятник постав як уособлена в бронзі пам'ять довженківців про генія. Автор його, Богдан Мазур, ще будучи студентом, став лауреатом Національної премії ім. Т.Шевченка.

За 65 тисяч гривень, яких не вистачило, геній розплачувався сам: японці купили його фільм «Тіні забутих предків», і цих грошей вистачило, аби розплатитися з творцями пам'ятника. Сергій Йосипович, як і за все своє життя, нічим не заборгував ні перед друзями, ні перед державою. Всі залишилися його боржниками. Хтось запитає, чи держава не могла знайти кошти на пам'ятник? Могла, але для цього потрібні були: постанова Уряду про спорудження, оголошений Урядом конкурс на кращий проект, створення урядової конкурсної комісії. Якби я став домагатися вирішення цих питань, я б і досі марно бігав по кабінетах. А так красень-пам'ятник стоїть і вічно стоятиме. І вічно вдивлятимуться в обличчя грядущих поколінь Параджанов і герої його геніальної стрічки – Марічка (Кадочникова) та Іван (Миколайчук).

Найяскравішою зіркою на кінематографічному небосхилі наприкінці 1960-х була Лариса Кадочникова. Для цього їй вистачило блискуче зіграної головної ролі у фільмі «Тіні забутих предків», створеному Сергієм Параджановим. Навіть якби вона зіграла в кіно тільки роль Марічки, все одно залишилась би незгасною зіркою... І саме тоді, в зоряну пору актриси, я наслідився запросити її зніматися у «Комісарах». Вона могла відмовитись –

роль далеко не головна, хоча єдина жіноча. Цього я боявся, бо лише її бачив у цій ролі. Вона наділена неповторною, привабливою, хвилюючою красою і природним аристократизмом, елегантними манерами – усім тим, що відповідало героїні фільму. На щастя, Лариса Валентинівна прийняла пропозицію, і думаю, що вирішальною причиною згоди було її бажання ще раз попрацювати з неперевершеним Іваном Миколайчуком. Він був затверджений на одну з головних ролей.

Та й уся акторська команда складалася винятково з талановитих особистостей. Сьогодні, майже через 40 років, не можна без болю втратити називати їхні імена. І все ж – Іван Миколайчук, Костянтин Степанков, Борислав Брондуков, Федір Панасенко, Олексій Бакштаєв... Царство їм небесне. З цієї знаменитої когорти залишилось двоє – Іван Гаврилук та Михайло Голубович. Останній – моє відриття, для нього зйомки в «Комісарах» стали прекрасним початком його великої кінематографічної долі.

Іван Миколайчук, Костянтин Степанков, Борислав Брондуков – святі для нас імена. Такі яскраві, самобутні особистості часто не народжуються. Ми щасливі, що вони були серед нас і, сподіваюсь, вічно залишаться третнім вітрилом, що не давало і не даватиме заснути нашій пам'яті, духовності. Від їхньої присутності українське кіно ставало духовно вищим, ближчим до народного болю, національної свідомості, честі і добропорядності.

– Що найважливіше вам вдалося сказати тоді, коли в українському кіно ще тривала відлига?

– Це, може, найголовніше запитання не лише для мене, для будь-кого з моїх побратимів. Що встиг, що зумів сказати, і не лише в «епоху відлиги». Найперше, я, може, єдиний, вигукнув устами «комісара комісарів», що «хочеться вдарити ще одним залпом «Аврори»! Що партію «треба почистити зверху донизу, незважаючи на колишні заслуги», що «кожна сволота прикривається іменем Леніна», що жодному поколінню революціонерів не поталанило збороти в собі спокусу безмежної влади над людьми, розкішшю, духовного зубожіння, що чесному комуністу вже настільки важко жити в обнімку з неправдою, нечесністю, що краще піти з партії, очищуючи себе. Це все легко тепер говорити – тоді потрібна була сміливість і готовність відповідати за слово.

Я встиг зняти в «Комісарах» епізод «прощання з революцією»: комісари востаннє скачуть на білому коні, прощаючись з тим, за що рубалися шаблями в роки громадянської війни. Прощалися з козацькою пісню на вустах. Разом з Лесею Українкою у фільмі «Іду до тебе» встиг сказати про Незалежну Україну, про українську мову – душу народу. Сказати тоді, коли про щось подібне вже й думати не дозволялося, що вже час вихопити меч із заржавілих піхв.

В епоху воєнної істерії встиг зняти короткометражний фільм «Дитина». Трирічну дівчинку намагався порятувати і наш солдат, і німецький. У фатальну мить дитя застигло між ними, ніби благало не стріляти одне в одного. Фільм було звинувачено в «махровому пацифізмі» й заборонено до показу.

Ще багато чого встиг сказати, але ще більше не встиг. І вже не встигну. Ці слова, правда, може сказати кожен з моїх колег.